

Zápis o jednom čarodějnickém procesu

10.10.2008 Host str. 18 Kritika

Petr Hrtánek

Emil Hakl: Let čarodějnice, Argo, Praha 2008

Titul zatím posledního románu Emila Hakla přímo svádí k tomu, aby kniha byla posouzena buď se zaujetím inkvizitora, který věří v nadpřirozené schopnosti posedlých ženštin, anebo s odstupem psychopatologa, který ví, že vzdušné rejdy čarodějnic lze racionálně vysvětlit jako halucinace způsobené přírodními drogami. Otázka tedy zní: nabízí skutečně Let čarodějnice kouzelně závrtný pohyb po soumrácném nebi přítomné české prózy, anebo vyvolává jen takové zdání? Necht' nám při hledání odpovědi protentokrát poslouží coby adekvátní "mučící nástroje" jednak rozličné žánrové mustry, jednak proklínané i velebené kontexty.

Na první pohled bychom mohli romány Emila Hakla volně řadit v současné tuzemské literatuře ke generačním výpovědím, jejichž aktéři — muži středního věku — řeší na přelomu tisíciletí partnerské krize a profesní vyhoření, nostalgicky bilancují promarněné příležitosti a lopotně hledají nový smysl života (Vybjíjená Michala Viewegha, Půlnoční pěšci Zdeňka Zapletala, Čtyři muži na vodě Petra Šabacha aj.). Avšak zevrubnější charakteristika Haklových hlavních postav — protagonistu Letu čarodějnice nevyjímaje — prozrazuje, že tito čtyřicátníci s autobiografickými rysy nejsou až tak typickými představiteli generace, která se v pokusech o úniky ze středostavovských konvencí nezřídká ztrapňuje pózami a marnými vzdory. Jistě, ocitají se rovněž v jakémsi mezidobí, v poločase, kdy už mají za sebou "obohacující" zážitky s rozpadem rodiny, s narušenými citovými vazbami k rodičům, případně zkušenosti s jejich umíráním. Jenomže jsou to zároveň dost svérázní jednotlivci, kteří si nechtějí nic dokazovat a programově po ničem světoborném netouží. Jsou nad věcí, nezajímá je kariéra, překotná honba za penězi a v Letu čarodějnice už ani příležitostný sex. Kolem sebe si utvořili skoro bezkontaktní zónu, z níž se jen občas vypraví k vybraným příbuzným, k několika kamarádům a přítelkyním. V takovém "pokojíčku pro jednoho námořníčka" (s. 144), "vyzdobeném" hudbou, filmem, literaturou, je Haklovým hrdinům docela dobře. Je to z nouze ctnost? Je pod slupkou záměrné samoty a rezignace ukryto něco znepokojivého? Přinejmenším zásadní existenciální nejistota, "jestli se z toho časem sami nevojebou" (tamtéž).

V povahopisu protagonistů dřívějších Haklových próz se mnohokrát projevuje despekt vůči showbizny, životnímu stylu ambiciózních yuppies (zvláště v Intimní schránce Sabriny Black, 2002), vůči pseudohodnotám davu dokonale zpitomělého médiu a konzumem. Hrdina Letu čarodějnice svůj negativní postoj podvědomě vyhroťí a v super marketu víceméně spontánně zaútočí na člena ochranky. Zde můžeme spekulovat o literárních a jiných odkazech (kupříkladu k Borgesovi, neboť hlídač má přezdívku Chorche), leč nepátřejme jen ve fikci a přiznejme si bez mučení, že sami máme chuť udělat totéž, když se "nevelký kudrnáč v modročerné bundě s odznakem" (s. 16), tohle personifikované slídivé oko arogantní komerce, chystá přehrabovat v našem soukromí.

Román detektivní, cestopisný, iniciační?

Mohli bychom očekávat, že se příběh bude následně vměstňávat do schémat detektivky či akčního thrilleru. Nečeká nás ovšem napínavé vyšetřování a pátrání po pachateli nebo dramatický útěk desperáta před spravedlností, přestože je hrdina nadále stále v pohybu, na cestě: sice se pro jistotu "uklidí" do bytu přítelkyně, ale dál chodí do práce, navštěvuje matku, podniká služební cesty a cyklistické výlety. Průběžně "poletuje" též mezi "realitou" a psychedelickými vizemi, které si navozuje podobně jako středověké lektvarové experimentátorky. Připomínám, že pohyb a cesta v různých podobách jsou vůbec klíčové motivy Haklových próz, například v novele O rodičích a dětech (2002) je rozhovor otce a syna záramován procházkou po hlavním městě.

Praha je v několika Haklových knihách vylíčena jako město různých tváří — hlučné centrum se zalyká turismem, prosklené obchody jsou zahlceny nakupujícími, zatímco v okrajových čtvrtích se roztahují herny, pajzly a zastavárny. Přesto jsou Haklovy postavy v metropoli pevně zabydleny a během anabáze městem nacházejí v jeho všednosti nechtěné kouzlo okamžiku, tu a tam se stávají svědky situací či rozhovorů, které dokáží alespoň na okamžik rušit šed' každodennosti (například v povídkách O létajících objektech, 2004). V Letu čarodějnice je upocená a páchnoucí Praha kontrastem k Portugalsku (shodou okolností je tomu podobně v nedávno vydané próze Jaroslava Rudiše Potichu), kam zhruba v půli románu hrdina odlétá na stáž. Avšak ani tady nevydrží dlouho sedět v polstrovaném křeslíku posluchárny. Nejdříve doputuje jako novodobý vagabund až na okraj kontinentu, pak pátrá po neznámé krásce z vlaku, později se živí jako kurýr podezřelých balíčků.

Hrdinovo neustálé tĕkání je nejspíš poháněno bezděčnou potřebou ohmatat limity. Jak už předjímá kupříkladu Haklův povídkový soubor *Konec světa* (2001), zajímavější krajní meze neleží ve viditelném horizontu, nýbrž na ose vertikální. V *Letu čarodějnice* hrdina při jednom ze svých výletů vystoupá na kouřící horu, ale démoni a běsi se zjevují až v hlubinách drogového opojení. Nejbliže k hranicím se ovšem hrdina dostane při sestupu do podsvětí, když se anabáze změní v katabázi. Iniciační “cesta do středu” (s. 251) má však světské, někdy až znevažující pozadí a vyznění: “panna” je dosud pannou jen v oblasti análního sexu, stařec je ve své mlčenlivosti posedlý groteskním čekáním na smrt, maďarská vědma sice disponuje nějakými nadpřirozenými schopnostmi, ale zároveň neváhá důvěřivé klienty podvádět. Rituál pomazání je znevážen trapností okamžiku; rozhrěšení, kterého se hrdinovi dostane po návratu do Čech, se odehraje v kulisách “civilního dobrodružství” (podtitul knihy) — ve striptýzovém baru pochybné kvality.

Román o neporozumění?

Jeden z nejvíce umělecky atraktivních pohledů na současnost vykresluje obraz světa, který je kvůli moderním technologiím přeplněn komunikačními bariérami a pastmi. Protagonista *Letu čarodějnice* se ocitá hned ve dvou babylonech. V Portugalsku se dialogy s místními i přistěhovalci z různých koutů Evropy uskutečňují prostřednictvím pantomimy a směsi několika jazyků. Přesto se zdá, že zdejší lidé jsou jaksi přirozenější, vnímavější a sdílnější, což je opět portugalský kontrast k české esemeskové přítomnosti. Ta je navíc zaplavena “klauzulemi, floskulemi a frázemi” (s. 12), jež Haklovi hrdinové, obvykle zaměstnanci novinových redakcí nebo reklamních agentur, mají možnost poznat z první ruky. Snad proto a zároveň navzdory tomu dokáží zaregistrovat a zprostředkovat náhodně vyslechnuté pozoruhodné výpovědi. Moment zaznamenávání “kouzelných” hovorů ale nemá v *Letu čarodějnice* takový význam jako v jiných Haklových knihách, které stavějí na sdělování odposlouchaných historek, na vypravování o vypravování. V této souvislosti se v rámci kontextové tortury podbízí značně opotřebovaný a zrezivělý kritický nástroj zvaný “hrabalovská tradice”. K tomu jen krátce — hrdina *Letu čarodějnice* připravuje reportáž z Kerska, ale výsledkem je nelichotivý článek o zdejší kupčení s mistrovým odkazem. Je pravděpodobné, že když v této epizodě budeme hledat klíčovou metatextovou výpověď o posunu v Haklově tvorbě, bude interpretační skřípec už přetažen; jisté však je, že ve srovnání s některými předešlými prózami téhož autora je v *Letu čarodějnice* historikaření a hospodské klábosení potlačeno. Naopak prostor si vydobývají úvahové a dojmové pasáže, v nichž se originálním způsobem reflektují scény ze sledovaných filmů i z “reálu”: “Zadní trakty kuchyní vydechovaly temnou lojovou přičmoudlinu, pod nebem křičelo hejno racků. Nad zubatými střechami trčely prastaré cihlové komíny, uvnitř kterých se při asanacích nacházejí vyuzení gnómové, sto let pohřešované rakousko-uherské prostitutky, drátem svázané opičí mumie. Nad věží Klementina škrtl kopýtkem meteorit” (s. 88).

Motiv záznamu příběhů a událostí má však v *Letu čarodějnice* taktéž důležitou úlohu — hrdinova matka sepisuje na sklonku života nesouvislé paměti, což je fakticky jediný způsob, jak komunikuje se svým synem. Tenká hranice porozumění a neporozumění je v tomto případě překračována mezigeneračně, nicméně mnohem intenzivněji se tematizuje protagonistův poměr k mladším ženám: především k Baruně a Maďarce Iris, částečně k nadřizené a exmanželce Erice. Do okruhu akterek nepatří — pro někoho možná trochu překvapivě — hrdinova dcera. Snad se autor obával sentimentálního úskalí “otcovské lásky”, a tak se vztah k dceři omezuje na nečetné upomínky alimentačních povinností, které se s ohledem na neuspokojivou finanční situaci horko těžko plní.

Román pro muže?

V literárněvědném diskursu se už delší dobu uvažuje o svébytnosti žánru (?) takzvané “ženské literatury”. Existuje-li její analogie, něco jako “mužská literatura”, pak by ji mohly reprezentovat právě prózy Emila Hakla. Neznamená to, že by se jejich děj vyznačoval nějakými vypjatými projevy maskulinního cynismu a šovinismu. Spíše je charakterizuje lehce frajerský odstup a nadhled, což se zvyrazňuje mimo jiné v erotických pasážích. Namísto přeexponované tělesnosti a až anatomické otevřenosti, která je dle mého soudu nápadným rysem současné “emancipované” literatury, si Hakl v *Letu čarodějnice* vystačí s výčtem rozpustilých odvozenin: “A pak štípačka a kousačka a klouzačka a potička a ohýbačka, natahovačka, oťukávačka, lechtačka, škádlíčka, usmiřovačka a líbačka. To, co zná každý” (s. 158). Navíc chybějí — díkybohu — sáhodlouhá nimrání se v citech a pocitech, rádoby vtipné komentáře na adresu opačného pohlaví a “hlubokomyslná moudra”. Je jen škoda, že se hrdina-vypravěč *Letu čarodějnice* přeci jen občas uchyluje k aforisticky formulovaným pravdám (“Sebeúcta, která není průběžně podrobována nejtěžším zkouškám, beztak okamžitě degeneruje v sebeklam”, s. 170) a nenechává nás, abychom k podobným vývodům dospěli (a třeba také nedospěli) sami.

Ve svém “zápisě” takovou možnost případným Haklovým čtenářům neupřu a úmyslně skončím nejednoznačně. Netvrdím, že *Let čarodějnice* nabízí rovnou obcování s literárním ďáblem, ale podobně jako jiné knihy stejného autora se v kontextu současné české prózy vyznačuje

přinejmenším jistou uhrančivostí. Někdo jí podlehne a propadne prozatérskému čarování Emila Hakla, někdo jí zkrátka odolá.

Foto popis|

O autorovi| Petr Hrtánek, Autor (*1972) je bohemista, působí na Filozofické fakultě Ostravské univerzity.
